

UOT 336.7

DÜNYA BANKI VƏ QLOBAL PROBLEMLƏRİN HƏLLİNDƏ ONUN ROLU¹VƏLİYEVƏ LALƏ MÜSƏLLİM qızı²MƏMMƏDOVA ELNARƏ ŞƏMSİ qızı

Sumqayıt Dövlət Universiteti, 1,2-baş müəllim

e-mail: Tarlan_76@mail.ru

Açar sözlər: dünya bankı, investisiya, maliyyə, kredit, kapital, iqtisadi siyasət, əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi.

Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankı BYİB (Kapital bazarında Dünya Bankı (DB) adlandırılır) qrupu hökumətlərarası institutlar arasında əksər ölkələrin iqtisadi inkişaf tempinə və istiqamətinə təsir göstərən təşkilatdır. DB qrupu sənayecə inkişaf etmiş ölkələrin iqtisadi yardım siyasətini koordinasiya edir, digər beynəlxalq iqtisadi təşkilatların fəaliyyətinə təsir göstərir və inkişaf etməkdə olan ölkələrə (İEOÖ) onların iqtisadi proqramlarının həyata keçirilməsində texniki yardım göstərir. Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankını və özünün 3 filialını: Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyası (BİA); Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası (BMK) və İnvestisiya Təminatı üzrə Çoxtərəfli Agentliyi (İTÇA) özündə birləşdirən bu hökumətlərarası investisiya qrupu dünyanın ən nəhəng investisiya institutuna çevrilmişdir. BYİB qrupunun payına bütün digər beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən İEOÖ-lərə ayrılan illik vəsaitlərin yarısı düşür [1, 169].

İlk hökumətlərarası investisiya institutu olan BYİB BVF ilə eyni vaxtda – 1944-cü ilin iyulunda keçirilən Bretton-Vuds konfransında təsis edilib. BYİB-in yaradılması haqqında saziş 29 dövlət tərəfindən imzalanıb. Bu saziş sonradan onun nizamnaməsi oldu və 27 dekabr 1945-ci ildə qüvvəyə mindi. Bank isə 25 iyun 1946-cı ildə öz fəaliyyətinə başladı. 1947-ci ildə BMT-nin Baş Assambleyası BMT və BYİB arasında qarşılıqlı münasibətləri müəyyən edən akt qəbul etdi.

Bankın borc verdiyi vəsaitin əksər hissəsi dünya kapital bazarında fəaliyyət göstərən investorlardan daxil olur. Onlar bankın istiqrazlarını alır və ya bank tərəfindən verilən borcların müəyyən hissəsini öz üzərlərinə götürürlər. Əvəzəmə yolu ilə alınmış vəsaitlərə əlavə olaraq Bank öz gəlirləri və əvvəllər verilmiş borcların qaytarılması hesabına yeni kreditləşdirmə mənbəyi yaradır.

BYİB-nin əməliyyat dairəsi adi kreditləşdirmə ilə müqayisədə çox genişdir. Bankın əsas fəaliyyət istiqamətlərindən biri üzv ölkələrə texniki kömək göstərmək və məsləhətlər verməkdir. Bu məqsədlə Bank həmin ölkələrə onun tələbatının ödənilməsi və tövsiyələr hazırlanması üçün görkəmli mütəxəssislərdən ibarət komissiya göndərir. Bankın daimi ekspertləri iqtisadi inkişaf proqramlarının həyata keçirilməsi üçün hökumətlərə köməklik göstərir. Bu sahədə Bank BMT-nin müxtəlif idarə və təşkilatları ilə əməkdaşlıq edir. Belə layihələr problemlərin çox geniş spektrini əhatə edir: işçi qüvvəsinin öyrənilməsindən tutmuş, kənd yerləri və urbanlaşma rayonlarının ətrafında su təminatı və çirkab suların tullantılarının ziyanının azaldılması texnologiyasına qədər global tədqiqatları əhatə edir [2, 323].

İlkin olaraq BYİB Avropanın müharibədən sonrakı dövrdə bərpası üçün kapital ehtiyatlarının toplanması və yerləşdirilməsi ilə məşğul olmuşdur. 1948-ci ildə bank Avropa bərpa proqramının həyata keçirilməsinə başladı, amma tezliklə bankın baş məsələsi şəxsi kapitalı məqbul şərtlərlə istifadə edə bilməyən üzv dövlətlərə borclar verilməsi yolu ilə onlara köməklik göstərməli oldu [2, 324].

DB BMT-nin ixtisaslaşmış maliyyə institutudur. Dünya Bankının ən ali səviyyədə strateji vəzifəsi – bütün üzv ölkələrin iqtisadiyyatının dünya təsərrüfatı sisteminin əsas mərkəzləri (ABŞ, Qərbi Avropa və Yaponiya) ilə inteqrasiyanın həyata keçirilməsinə kömək etməkdir.

DB-nin nizamnaməsində onun fəaliyyət dairəsi ətraflı şəkildə əks olunmuşdur. Bank İEOÖ-lərin iqtisadiyyatına qoyulan perspektivli layihələrlə bağlı investisiyalar üçün kredit verir. Kreditin verilməsi onun geri qaytarılması ehtimalı nəzərə alınmaqla həyata keçirilir. Ayrılan hər bir kredit

üçün banka hökumət zəmanəti verilməlidir. Layihə üzrə alışı hər hansı bir ölkəyə təhkim etmək banka qadağandır. Dünya Bankı ancaq iqtisadi mülahizələri almaqla kredit verə bilər.

Hazırda bankın 185 üzvü olmasına baxmayaraq, əsas səsəlin çoxu burada ABŞ başda olmaqla inkişaf etmiş ölkələrin kiçik bir qrupunun payına düşür. Böyük "Yeddi" (ABŞ, Yaponiya, Almaniya, Böyük Britaniya, Fransa, İtaliya, Kanada) səsəlin təxminən yarısına malikdir ki, bu da onların bankın fəaliyyəti ilə bağlı əsas məsələlərin həllində veto qoymaq hüququ əldə etməsinə şərait yaradır. Nizamnaməyə əsasən mühüm qərarların qəbul edilməsi üçün səsəlin 85%-i tələb olunur. Belə olan şəraitdə qərarların qəbulu ancaq bir ölkənin – səsəlin 17%-dən çoxuna malik olan ABŞ-ın tutduğu mövqedən asılı olur. ABŞ-ın DB-dəki kvotası 140 İEOÖ-nin birlikdə kvotası (0,5 və daha az olan) qədərdir.

DB-nin layihələrlə bağlı fəaliyyəti 6 mərhələdən ibarətdir: layihələrin seçilməsi; işlənilib hazırlanması; qiymətləndirilməsi; danışıqların aparılması və layihənin müzakirə üçün direktora təqdim edilməsi; layihənin reallaşdırılması və fəaliyyəti üzərində nəzarət; reallaşdırılmış layihənin nəticələrinin qiymətləndirilməsi. Bir çox layihələr I mərhələdən keçə bilmir, digərləri o biri mərhələlərdə elə dəyişikliklərə məruz qalır ki, son nəticədə ilkin layihədən xeyli fərqlənir. İl ərzində DB 200-dən çox layihəni təsdiq edir [3, 48].

Bank tərəfindən maliyyələşdiriləcək layihənin seçilməsi və onun DB-yə təqdim olunması ilə kredit almaq istəyən ölkə məşğul olur. Həmçinin xüsusi hallarda layihənin seçilməsi ilə həmin ölkədə ümumi iqtisadi problemlərin təhlilini həyata keçirən DB-nin mütəxəssisləri məşğul ola bilərlər. Məsələn: dövlətin kənd təsərrüfatı və nəqliyyat sahəsindəki siyasətini təhlil edərək belə bir qənaətə gəlmək olar ki, fermerlərin daha çox bazarlara çıxması üçün yeni yolların salınması məqsədəuyğundur. DB BMT-nin energetika bölməsinə kömək proqramını həyata keçirmək üçün energetika sahəsindəki layihələrin seçilməsi ilə də məşğul olur. Bu mərhələdə planlaşdırma orqanları aşağıdakı məsələləri həll etməlidirlər: Layihənin reallaşdırılmasından mənfəəti kim götürəcək? Layihənin reallaşdırılmasından əldə olunan mənfəət onun həyata keçirilməsi üçün çəkilən xərcləri örtürmü? Bu məqsədə çatmağın digər yolları varmı? Layihə yoxlanmalıdır, məsələn, əgər təxirə salınmaz kənd təsərrüfatı layihəsi varsa, onda gəlirli hər hansı bir sənaye layihəsi təxirə salına bilər. Bütün bu maneələri keçdikdən sonra layihə gələcəkdə maliyyələşdirilmək üçün ölkəyə kredit verilməsi üzrə çoxillik proqrama daxil edilir.

Layihənin texniki, iqtisadi, sosial və ekoloji standartlara uyğun olmasına görə ölkə özü cavabdehdir. O, layihənin müxtəlif variantlarını hazırlayır, onlar üzrə gələcək xərcləri və mənfəəti hesablayır, hər birinin qəbul olunmasının məqsədəuyğunluğunu yoxlayır. Məsələn: istehsal müəssisələrinin təkmilləşdirilməsi üçün verilən kreditdən əldə olunan gəlir onun modernləşdirilməsi ilə əlaqədar olaraq ətraf mühitin çirklənməsindən əmələ gələn ziyanla tutuşdurulur. Buna görə də layihə texniki-iqtisadi cəhətdən əsaslandırılır və layihənin hazırlanması mərhələsində onun reallaşdırılmasının qrafiki tərtib olunur. Layihə hazırlanıb qurtarsa belə, DB onu maliyyələşdirməyə hazır olmur. Çünki o hələ layihəni müstəqil olaraq qiymətləndirməlidir. Hər il yerlərdə 150 layihə qiymətləndirilir ki, buna 3-4 həftə vaxt sərf olunur. DB-nin mütəxəssisləri və məsləhətçilərdən ibarət olan qrup ölkə tərəfindən həyata keçirilən tədqiqatların nəticələri ilə tanış olur və sonra layihəni texniki, iqtisadi, institusional və maliyyə cəhətdən təhlil edir. Layihənin qiymətləndirilməsinin nəticələri haqqında DB-yə təqdim olunmuş hesabat əsasən ölkəyə kredit verilməsinin şərtləri müəyyənləşdirilir, bankla və kredit alacaq ölkə arasında layihənin müvəffəqiyyətlə reallaşdırılması üzrə görüləcək tədbirlər razılaşdırılır. Qarşılıqlı güzəştli yol ilə bankın və ölkənin nümayəndələri layihənin hazırlanması və qiymətləndirilməsi nəticəsində meydana çıxan problemləri həll edirlər. Danışıqlar qurtardıqdan sonra bütün dəyişikliklər, düzəlişlər nəzərə alınmaqla layihənin qiymətləndirilməsinin nəticələri haqqında hesabat, kredit sənədləri üzv ölkənin nümayəndəliklərində olan direktora təsdiq üçün təqdim olunur. V mərhələdə tikintini həyata keçirmək üçün lazım olan texnika və avadanlıq, mexanizmlər alınır, kadrların hazırlanması həyata keçirilir. Üzv ölkələrə DB-dən kreditdən əldə olunan gəlirin həqiqi məqsədlər üçün istifadə olunması tələbinə əsasən ildə 10 adam həftə ərzində layihənin reallaşdırılmasına nəzarət etmək üçün göndərilir. Bankın əməkdaşları problemləri aşkar etmək və həllinə yardım göstərmək üçün istehsal yerlərinə gedirlər. Nəzarət bir də ona görə lazımdır ki, bunun nəticəsində bank iqtisadi inkişaf

sahəsində ölkəyə texniki yardım göstərir. Kommersiya banklarından fərqli olaraq DB krediti təsdiq edib ölkəyə vermir, o yalnız layihədə göstərilən tədbirlər həyata keçirildikdən sonra krediti verir. Məsələn: vəsait yük maşınları, nasoslar və suvarma sistemi üçün avadanlıqlar alındıqdan sonra ayrılır. Son 50 ildə yeni problemlərin meydana çıxması və bankın təcrübəsinin artması ilə əlaqədar olaraq əhalinin həyat şəraitinin yaxşılaşdırılması onun əsas vəzifələrindən birinə çevrilmişdir.

Kifayət qədər kapitalla malik olan Dünya Bankı qrupu qloballaşmanın inkişafı və maliyyə böhranının dünya qarşısında qoyduğu global məsələlərin həllində aparıcı rol oynamağa qadirdir. Hazırda DB-nin əsas fəaliyyət istiqamətlərini aşağıdakı kimi qruplaşdırma bilərik:

- inkişaf etməkdə olan ölkələrə infrastrukturun yaradılması üçün borcların verilməsi; avtomobil və dəniz yolları, elektrik, rabitə, şəhər limanları, elektrik qurğuları tikintisi, eləcə də təhsilin və səhiyyənin inkişafı və kadr hazırlığı.
- inkişaf etməkdə olan ölkələrə texniki köməklik göstərilməsi.
- inkişaf etməkdə olan ölkələrdə ətraf mühitin mühafizəsi üzrə layihələrin və ölkələrin bu sahədə fəaliyyətlərinin maliyyələşdirilməsi və s.

Elmi yeniliyi: Son zamanlar Dünya bankının fəaliyyətinin genişlənməsiylə əlaqədar olan yeniliklər tədqiq edilmiş və onlar təsniflənmişdir.

Tətbiqi əhəmiyyəti: Dünya bankı ilə əlaqə saxlamaq istəyən ölkələr üçün dəyərli vəsait kimi əhəmiyyətlidir.

ƏDƏBİYYAT

1. Бородулина Л.П., Кудряшова И.А., Юрга В.А. Международные экономические организации: Учеб. пособие. М.: Экономистъ, 2005. 298 с.
2. Ələkbərov Ə.H., Vəliyev M.Ə., Məmmədov S.M., Ramazanov M.K. Beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar (Ali məktəblər üçün dərslik). Bakı: Çarşıoğlu, 2010, 384 s.
3. Красавина Л.Н. Международные валютно-кредитные и финансовые отношения: Учебник. М.: Финансы и статистика, 2008, 576 с.

РЕЗЮМЕ

МИРОВОЙ БАНК И ЕГО РОЛЬ В РЕШЕНИИ ГЛОБАЛЬНЫХ ПРОБЛЕМ.

Велиева Л.М., Мамедова Е.Ш.

Ключевые слова : *мировой банк, инвестиция, финансы, кредит, капитал, экономическая политика, повышение уровня жизни населения.*

Мировой банк, выделяя кредит различным странам мира, а также оказывая им консультативные услуги, техническую помощь, способствует внедрению в жизнь крупномасштабных проектов. Основная цель при этом - сокращение бедности и повышение жизненного уровня населения в развивающихся странах.

SUMMARY

THE WORLD BANK'S ROLE IN SOLVING GLOBAL PROBLEMS

Valieva L.M., Mammadova E.Sh.

Key words: *world bank, investment, finance, credit, capital, economic policy, raising the living standard of population.*

World Bank helps to fulfill largescale projects in different countries by giving consultation on issues related to economic policy and providing technical assistance. It's main purpose is to reduce poverty and to improve the quality of life in developing countries.

Daxilolma tarixi:	İlkin variant	11.12.2016
	Son variant	27.09.2017